

PŘÍZRAČNOU KRAJINOU...

Martin Stejskal: Labyrintem míst klatých. Přízračnou krajinou českých zemí Eminent, Praha 2011

Ještě počátkem baroka platilo, že krajina není jen spleť rovin, údolí, hor a jejich průsmyků, řek, moří, vesnic a měst, ale je i myšlenkou, která ji určuje a svým způsobem i tvaruje, tiskne jí charakteristickou tvář. Ruku v ruce s tímto pojetím krajiny jako neustále „přepisovaného palimpsestu“ se pojila i zvědavost po její pravé povaze, snaha po pochopení tajemství světa. V současnosti zvědavost nahradil značkový životní styl či upocená břícha globálních turistů. Krajinu sice vnímáme zdánlivě dál, ale ve skutečnosti ji paradoxně nevidíme. Její vnitřní svět, její imaginativní tvář nám zůstává jakoby jednou provždy utajena, jako něco, co spíš obtěžuje, než zjevuje.

Jedním z významů Stejskalovy *Labyrintem míst klatých* – s podtitulem *Přízračnou krajinou českých zemí* – je, že nás nejen vyzývá na nanejvýš nezvyklou a ojedinělou cestu, ale umožňuje i znovu spatřit a prožít to, co jsme s dospíváním poztráceli. Autor na knize pracoval téměř čtyřicet let. Obrazně řečeno ji však nosil v sobě již od dětství, které prožil v rozpadajícím se zámku ve Zdibech, kde se jeho obraznost setkala „s bílou paní, která míchá zlatou kaší“, a kterou jak sám přiznává, jednou zahlédl v přilehlém parku, jenž se v té době již „proměnil v neudržovanou džungli“, kde nacházela své útočiště jeho „fantazie a erotické tužby“. Imaginativní vidění světa a zájem o vše tajemné ještě prohloubilo dospívání v Jilemnici, kterou projížděly „kočáry černokněžníka Vejrycha“, kde se na náměstí zje-

voval „přízrak s pantoflemi“ a kde se v devatenácti letech setkal s básníkem Karlem Šebkem, který ho seznámil s pražskými surrealisty.

Na přelomu 60. a 70. let již Martin Stejskal patřil k nepřehlédnutelným a svou malířskou tvorbou k nejvýznamnějším členům skupiny semknuté kolem Vratislava Effenbergera. Do té doby také spadá jeho rostoucí a dodnes nevysychající zájem o alchymii a hermetismus. Počátkem 70. let, kdy se zdálo, že nastupující normalizace vše zaplevelí svým umrtvujícím marasmem na „věčné časy“, studium tradičních věd spolu se vzpomínkami na dětství v Martinu Stejskalovi oživilo zájem o pověsti, legendy, o všechny ty zázračné bytosti, které si žijí svým vlastním životem bez ohledu na stísnující realitu. Navíc, jak sám zdůrazňuje, si uvědomil, že „možná patří k poslední generaci, která tajemství hradů a zámků zažila na vlastní kůži“. Začal tyto materiály, které ho nepřestávají fascinovat, sbírat, třídit a interpretovat, často právě z hlediska alchymie a hermetismu. Vydal se na cesty za svou vnitřní krajinou, okouzlen tím, s čím se setkává, nálezy, z nichž každý v sobě ukrýval bohatý imaginativní materiál. Přitahovala ho zejména skutečnost, že „některá pověst mohla sloužit jako nositel jakéhosi skrytého poselství, poselství veřejně sdělovaného, a přitom důmyslně skrytého“. Z původního zájmu a zvědavosti se stal jeden z úhelných kamenů jeho vnitřní morfologie. Knihy Martina Stejskala – stejně jako jeho obrazy – tvoří de facto jediný celek, v němž se jednotlivé fasety jeho díla navzájem prolínají, osvětlují, doplňují a interpretují, v nichž vnější i vnitřní svět spolu vedou vášnivý dialog napříč časem.

Jeho nová kniha, tento imaginativní tisícstránkový „špalek“, je přepracovaným

a podstatně rozšířeným dílem, který vydal v roce 1991 pod názvem *Labyrintem tajemna*. Je rozdělena do jedenácti základních částí, v kterých na 1700 místech se vzrušujícím zasvěcením mapuje zvyky, místní legendy, enigmatické monumenty, posvátná místa, ukryté poklady a zázraky, stopy hermetických filozofů, místa bájně krajiny; přehlíží fantastický bestiář: démony, ďábly, vlkodlaky, fexty (tato typicky česká strašidla), bájně tvory, tak jak nejčastěji přežili v anonymním genu lidového podání. V tomto podivuhodném „slovníku“ kolektivního nevědomí je každé „heslo“ v hlubším smyslu

i určitým symbolem, často se v různých variacích a v různých lokalitách opakujícím, symbolem, který jak píše v jedné své knize René Alleau, představuje „světelný řetěz v lůně temnot, jenž pochází z neznáma a z tajemství a je z části poznatelný a z části nepoznatelný, je pou- tem ustaveným na počátku času mezi tím, co pro nás nemá žádný význam, a tím, co něco znamenat může, je řetězem mezi nicotou a bytím“. Knihu doprovázejí mapky s jednotlivými lokalitami tohoto magického putování, z nichž každá má svůj výstižný název, od *Putování za bílou paní* přes *Zasutá bohatství* až například po *Tavící tyglík pověstí*. Vedle nich i staré dřevoryty, xylografie a autorovy koláže, tento nejčastěji okouzlující bestiář, který se k jednotlivým místům a pověstem, v nichž pulzuje ono „zlato času“, váže.

Stejskal je přesvědčen, jak o tom píše v úvodu, že krajinu je „možné luštit jako porušený text, v němž se mísí a vzájemně posiluje geologická báze podobná mrtvé vodě s formující silou nešťetné »orby imaginace« předků a s kondenzátory nevědomých vášní a strachů, ulpívajících dosud na zvláště privilegiovaných místech jako zázračná živá voda“. Každé jednotlivé „heslo“ knihy je svým způsobem vyzváním na cestu, která se neustále mění, jako když si hrajeme s kaleidoskopem a z jeho sklíček se pohybem pootočením složí jiný „obraz“, vyzváním na cestu, která nekončí za příští zatáčkou, ale která nás svými drobnými poklady obohacuje o neobvyklé poznání, o vlastní (při troše pozornosti) dosud netušený prostor. Ostatně – kdo by nechtěl poznat místo, kde si pyšné slečny daly upéct „střevíce z těsta“, vidět „jeptišky jako třínohé kozy“ či obejít v Praze opomíjený „sloup čerta Zardana“.

Jan Gabriel

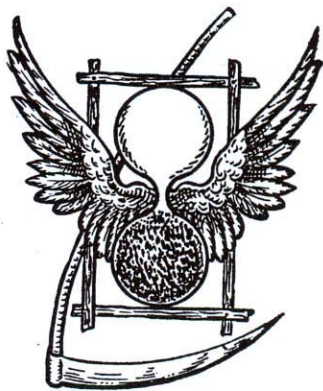
František Dryje

Prokletě klatě Mužičkovo šaty

Kniha Martina Stejskala *Labyrintem míst klatých / Přízračnou krajinou českých zemí* působí na první pohled, i vzhledem k identické grafické úpravě, jako rozšířené a upravené vydání jeho předchozí knihy (již sepsal ve spolupráci s Albertem Marenčinem) *Labyrintem tajemna / Průvodce po magických místech Československa* (1991). Je tomu tak a není tomu tak. Jak názvy obou knih naznačují, jde v prvním plánu o podrobný a ještě podrobnější a rozsáhlejší itinerář krajinných a historických lokalit, jež bývají označovány slovy jako magické, posvátné, zázračné apod. Kdežto první svazek reprezentuje 463 stran textu (včetně skrovně zpracované slovenské části), svazek druhý čítá již stran 1006 a téměř pětinašobek bibliografických odkazů. Obě knihy mají obdobnou osnovu a strukturu: po iniciačním úvodu následuje soupis a charakteristika typických motivů, prvků, postav, „zjevení a úkazů“ či strukturovaných pojmů, s nimiž se v knize pracuje. Vedle tradičních posvátných míst, menhirů, černé madony či legendárních slavností atd. se tu vyskytují tvorové jako draci, hejkal, divé ženy či třeba „důlní kozy“ anebo podivuhodný „Čilek – drobnější dobrodružná entita“ a jiné strašlivosti, ale i „stopy hermetických filosofů“, zahrnující například alchymické („fulcanelliovské“), astrologické a magické symboly anebo dokumentující dávné laborace – jsou tu i zásadní pojmy jako *egregor* či *genius loci* apod. Ve třetí části nalezne čtenář přehledně členěné místopisné hesláře zevrubně mapující a komentující klatě (!) význačné lokality po celém území českých zemí, nyní i včetně náležitě děsivé signifikace GPS.

Kniha tedy může sloužit jako „turistický“ průvodce svého druhu, její ambice je však mnohonásobně širší a významově hlubší. Jde především o zevrubnou práci historicky mýtografickou, jež čerpá motivy z lidových bájí a pověstí zachycených v pramenech původních (Kosmas, Balbín ap.) i v bohaté sekundární etnografické a místopisné literatuře, ba i z vlastních či nově, originálně zprostředkovaných průzkumů starých zámeckých archivů a knihoven. Čtenář se tedy například dozví, že „...se stará tvrz v Kravařích propadla do země za trest, že při panské zábavě tancovaly tři dcery zámeckého pána ve střevecích zhotovených z housek“, nebo že „...v kostele sv. Klimenta v areálu bývalého hradiště na Prácheňské hoře chovali

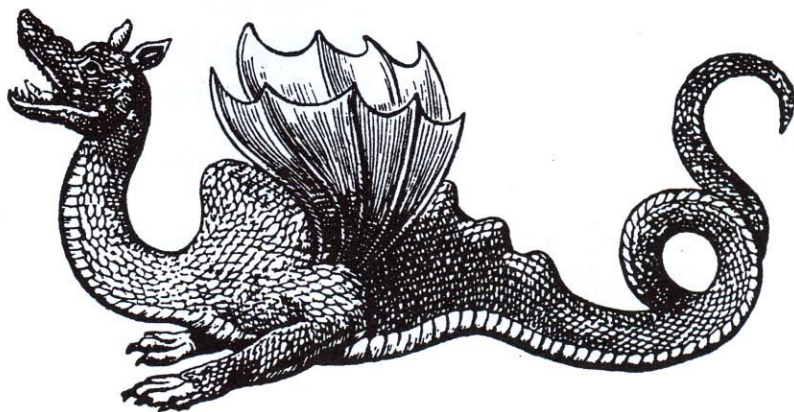
kdysi pod sklem kus opotřebované metly. Touto metlou kdysi bilo dítě svou matku v blízkých Velkých Hydčicích. Když zemřelo, vystrkovalo prý ruce z hrobu, ale matka je tak dlouho mrskala metlou, až se opět stáhlo pod zem“. Takovými a dalšími černohumorně básnivými obrazy je kniha prostoupena až na dřevě umrlčí kosti, a lze ji tedy mimo jiné číst i jako dílo autenticky myto-poetické.

Citované úkazy jsou vybrány náhodně – mohou ilustrovat i povahopis lidové démonologie jako jeden ze základních faktických i imaginativních zdrojů této knihy, v níž démonologie oficiální, křesťanská, či vůbec christianizace původních pohanských mýtů, posvátných míst a obyčejů hraje povětšinou roli druhotnou. Autor svůj hlubinný zájem demonstuje například v obecné charakteristice slova *Sabat*, když jeho původ a význam řadí nikoli do obecně vžitě tradice hebrejské, ale do starší antické tradice dionýských mystérií, odhaluje pohanský princip obřadu a uvádí na pravou míru jeho zprofanovanou formu „imputovanou křesťanskými démonologií“, pro něž byl „karikaturou mše“. I odtud můžeme nahlédnout určující ideový plán knihy, jenž směřuje zcela záměrně proti inflaci soudobé *magickoidní* (dá-li se to tak nepěkně říct) „literatury faktu“, proti, či spíše důsledně mimo exhibice puncovaných záhadologů („již samotné slovo... vyvolává žaludeční nevolnost“) či „převýkavců tajemna“, „guruů bioenergií“, trhovců a vykradačů posvátných hrobů a jiných šmejdilů v leonardovských šifrách. S tím pak souvisí i změna názvu celého kompendia, kdy obecně známá a žel už také profanovaná „magická místa“ střídají „místa klatá“, což je, jak autor vysvětluje v příslušném hesle, termín, který Bohuslav Balbín použil k označení antiteze „míst svatých“ a jehož platnost Stejskal zobecňuje v zastřešujícím pojmovém ukotvení své práce: *prokletá fakta*. A právě onu negativní, řekli bychom noční stranu tajemna-posvátna, Stejskal preferuje a „bere

v ochranu“ proti „přehřlím posvátna krogenkového“, byť by ani jeho významnou přítomnost nikterak neignoroval.

Je tu však ještě jeden obsahový a sémantický pramen autorských výprav pod povrch konvenčního vnímání světa kolem nás, který je ostatně s lidovou mytologií (sám autor uvádí, že většina pověstí statisticky vzato pochází z poloviny 18. století, což je doba, k níž cítí vskutku magickou osobní afinitu) archeotypálně spojen. Je to oblast tradičních hermetických věd a praktik, jejichž stopy nalézají v místech pravděpodobných (Český Krumlov, rudolfínská Praha, jak jinak) i méně známých, a sleduje jejich symbolické, myto-poetické či třeba jen legendární dráhy a manifestace. Vidíme tudíž, že Stejskalova metoda je složená z prvků a postupů různorodých – ne nadarmo mu jako vzor a inspirace posloužil obdobný francouzský průvodce *Guide de la France mystérieuse* renomovaného historika hermetických věd René Alleaua. Stejskal od svých badatelských postupů a výstupů vtaňuje poznatky a metody vědecké (akademické, etnografické), ale záměrně přesahuje jejich klasifikační kódy, rejstříky a povětšinou pozitivistická výkladová schémata, a v mnoha ohledech „příčně“ rozšiřuje a zároveň nově strukturuje interpretační a sémantická pole zkoumaných fenoménů. Ať již využívá tradiční symboliky ve spojení „obrazové a mluvené kabaly s takzvanou *Řeči ptáků*, suverénní mluvou imaginace“, tedy *tinguje* tvořivě amalgámy hlubinné mýtoetymologie jako plnoprávné výkladové matrice, nebo zázračnou imaginaci legend, mýtů a alchymických či astrologických korespondencí propojuje s vlastním bezprostředním průzkumem imaginativních jevů v rámci mnohovrstevnaté surrealistické experimentace a konceptualizace.

Autor tedy zachoval původní mimoakademickou polohu své démonologické

ké inventury, oproti knize první však značně prohloubil a nově orientoval badatelský akční rádius, když, jak sám udává v úvodu, se mu při přípravě knihy v jakémsi zázračném intuitivním prozření během regulérní filipojakubské noci „propojil Bohuslav Balbin s Charlesem Fortem“. Tedy, dodejme, s autorem *Knihy zatracených* („údajů zatracených dogmatickou vědou“, údajů klatých) a sršatým katalogizátorem nevysvětlitelných jevů, který kdysi mimo jiné prohlásil, že vlastní „velmi přesvědčivé údaje o tom, že původní

Mohli bychom postupovat zrádně útěšným labyrintem dál a dál, a radovat se z básnických obrazů – autorských názvů jedinečných zjevení, jichž je v knize evokováno kolem 17 000: *Čtyřokého vzal čert, Poklad modře hoří, Čím blíž, tím menší, Bílá paní stejskanlivě vzdychala, Mužičkovo šaty* či třeba *Obrněný zajíc*. Nemáme místa! Tažme se proto samého autora, jaké obzory za zrakem... pro nás rozevírá: „Prastará kůže krajiny je jako dávný palimpsest neustále přepisovaný a znovu smazávaný. Při nepředpojatém

Martin Stejskal, *Smrtihlav*, koláž

Britové byli modří¹. Stejně jako pozitivistický přístup nahrazuje strukturálním, Stejskal nehoruje ani pro všemožně psychologizující výkladové spekulace, jungovské například, prokazuje však jiný, metapsychologický postřeh, třeba když komentuje své osobní setkání s přízrakem draka příznačně – se všemi náležitými morfologickými znaky – zkamenělého kdesi na *Dračím vrchu* u Liberce: „...příroda nám tu nastavuje jednu ze svých podivuhodných analogických faset, a to podobnost nejen napříč říšemi anorganická a organická, ale i napříč světy takzvané fantazie a reality. Toto zázračné spojení intuitivně vystihl R. M. Rilke: *‘Všichni draci našeho života jsou možná jen princeznami, čekajícími, že nás uvidí krásné a odvážné...’* Drak je ze všeho nejdříve v nás.“

pohledu na konvenční mapu můžeme spatřit, že se přes ni vrství ještě jiná, tajuplnější, která je subtilněji spojena s minulostí a zázračněm. Mým cílem bylo tuto magickou superpozici zrekonstruovat pokud možno s co nejmenšími oky sítě. Zabrnkáme-li pak někde na jedno její oko, může se stát, že odjinud se k nám donese zvláštní a nečekaná odezva.“ Vyděme tedy na nenapřímené cesty! Ostatně, je-li zadem k nekonečnu pár kroků, proč by *zlato času*, jistojistě skryté v samém srdci klatého labyrintu, nemohlo vypadnout dejme tomu z proklaté tajnosnubných... *Mužičkovo šatů?*!

Martin Stejskal: *Labyrintem míst klatých / Přízračnou krajinou českých zemí*, Eminent, Praha 2011

1 Ch. Fort: *Knihy zatracených*, ukázky, in *Analogon* č. 51–52/I–II 2007, str. 78.